مجله پژوهشي دانشگاه اصفهان (علوم انسانی)
جلد هجدهم- شماره ۱- سال ۱۳۸۴
صص ۴۶ - ۲۹

روابط شهر و روستا در بخش مرکزی شهرستان اصفهان

حسين صرامي

گروه جغرافياي دانشگاه اصفهان

چکیده

شهر و روستا دو عنصر اصلي در پهنه مناطق مي‌باشند، اين دو سكونتگاه انساني با وابستگيها[1] و پيوستگيهاي[2] ساختاري،[3] كاركردي[4] همواره با يكديگر روابط اقتصادي، اجتماعي، فرهنگي و غيره داشته‌اند.

بخش مركزي شهرستان اصفهان با ويژگيهاي طبيعي: اقليم نيمه بياباني و جريان زاينده‌رود و مشخصات انساني جمعيت فشرده، فعاليتهاي صنعتي و تجاري، شهرها و روستاهاي آن ارتباط تنگاتنگي داشته و مكمل[5] يكديگر بوده‌اند ولي درچند دهه اخير با ازدياد جمعيت، محدوديت منابع (بخصوص آب و خاك)،كمي فرصتهاي شغلي وامكانات، مهاجرت بي‌رويه روستاييان به شهر،

1. Dependence
2. Countinium
3. Structure
4. Functionary
5. Complementary

Archive of SID

www.SID.ir

بخصوص كلان شهر مسلط اصفهان [1] به شدت افزايش يافته، تعادل جمعيتي[2] و اكولوژيكي[3] منطقه به هم خورده، از يك سو شهرنشيني و صنعت غالب شده از ديگر سو به تضعيف و تخليه بسياري از روستاها و رابطه يك طرفه، نامتعادل و وابستگي آنها به شهر انجاميده است.

اين مقاله جنبه توصيفي- تحليلي داشته، اطلاعات آن به روش اسنادي، ميداني تهيه شده، چگونگي رابطه شهر و روستا را در بخش مركزي شهرستان اصفهان كه داراي ۱۵۵ نقطه مسكوني روستايي و يك كلان شهر معروف مي‌باشد را مورد بحث و بررسي قرار داده است.

واژه‌هاي كليدي: رابطه، مهاجرت، وابسته، پيوسته، بازدارنده، توسعه پايدار، عملكرد

The Relationship between the City and the Country in the Central Part of Isfahan

H. Sarrami

Department of Geography, University of Isfahan

Abstract

The city and the country are the main parts of a region. These two inhabitats with structural, functional dependencies and continuums have always had economic, social, and cultural ties. The central part of Isfahan with its natural features such as the Zayandeh Rood river, its semi-desert climate as well as its dense population and several industruial and business activities has many villages in close and complementary relation with the city. However, in recent decades, with the population increase, scarcity of resources (especially water and soil),

1 . Primate city
2 . Population Balance
3 . Ecological

Archive of SID

www.SID.ir

low employment opportunities, uncontrolled immigration from villages to cities especially to the primate city of Isfahan have increased dramatically with the result of changes in population and ecological balance. which in turn has resulted into an imbalanced relationship between the city and the villages. The present paper attempts to investigate this relationship.

Keywords: Immigration, Dependence, Continuum, Sustained development, Functionary

مقدمه

رشد شديد شهرنشيني و تخليه مستمر روستاها، تعادل و توازن سكونتگاهها را بهم زده مشكلات اقتصادي، اجتماعي و اكولوژيكي فراواني را به بار آورده است. تورم شهرها و تراكم شهرنشيني از يك طرف و عقب‌ماندگي و در موارد زيادي حذف تدريجي روستا از طرف ديگر، هر دو نمونه سكونتگاه بخصوص شهرها را با مشكلات زيادي روبه رو كرده است .

امروزه شهر به عنوان نماد مركز و روستاها نماد حومه مي‌باشد، تعارض بين مركز و حومه ساده نيست و گاه مي‌تواند از لحاظ جغرافيايي، اقتصادي و اجتماعي مشكل‌آفرين شود (رباني، ۱۳۸۱ ص۳۱).

در اين راستا طبيعتاً مهاجرت شديد و يكطرفه روستاييان به شهر يكي از نمودهاي عيني اين مشكل در منطقه رو به تحول اصفهان بوده، تسلط شديد و همه جانبه شهر اصفهان بر روستاها و شهرهاي ديگر حساسيت مسأله را بيشتر كرده است هر چند در مورد روستاهاي نزديك به شهر اصفهان با وجود حذف هويت فيزيكي، فرهنگي و تغيير نقش آنها ظاهراً آباداني و گسترش آنها را باعث گرديده است.

سؤال تحقيق و اهداف آن

Archive of SID

www.SID.ir

تحقيق حاضر در پي يافتن پاسخ به اين سؤال است كـه آيـا رابطـه شـهر و روسـتا در منطقـه مـورد مطالعه، متعادل، دوطرفه و در راستاي توسعه است؟

اهداف تحقيق نيز قسمتي تبيين نظري روابط شهر وروسـتا بطـور كلـي اسـت ولـي قـسمت عمده آن جنبه كاربردي داشته، در پي زمينه‌سازي جهت معرفي و ايجاد رابطـه سـازنده و دوطرفـه بين شهر اصفهان و روستاهاي اطراف آن مي‌باشد.

مباني نظري: رابطه شهر و روستا ارتباط دو سكوتگاه كوچك و بـزرگ يـا شـهر و روسـتا را تجزيه وتحليل كرده، انـواعي از روابـط: فيزيكـي، اجتمـاعي، اقتـصادي، فرهنگـي وغيـره را شناسـايي و ارزيابي مي‌نمايد، مدل حلقه‌هاي كشاورزي اطراف شهر از فون تـونن[1] ، نظريـه توزيـع خـدمات لـش[2] مـدل كريـستالر[3] ، مـدل‌هـای توزيـع فـضايي، حـوزه نفـوذ، مركـز پيرامـون و مـدل حومـه‌اي[4] و غيـره تبيين‌كننده همين رابطه هستند.

«درگذر زمان مناسبات نابرابر سنتي و حاكم بر روابط شهر و حوزه نفوذ آن شدت خواهـد گرفت. اين روابـط تـاكنون حـاكي از مناسـبات سـلطه اقتـصادي شـهر و رشـد سـريع اقتـصادي و اجتماعي آن به ضرر عرصه‌هاي تحت نفوذ روستايي بوده است» (اهلرس، ۱۳۸۰ ص ۲۷۸).

پيشينه تحقيق: مطالعات علمي در زمينه رابطه شهر و روستا، در سـطح جهـان مربـوط بـه قـرن اخير است كه توسـط دانـشمنداني امثـال هـانس بوبـك[5] ، كريـستالر[6] ، انگلـيس[7] بنـاين[8] ، اهلـرس[9] ، فريدمن[10] ، مارسل بازن[11] ، ويرث[12] و ديگران انجام شده است. اين مطالعات در ايران سـابقه بـسيار كمتري داشته و عموماً به سنوات اخيـر و اغلـب بعـد از انقـلاب اسـلامي بـاز مـي‌گـردد. از جملـه مطالعات انجام شده در اين زمينه پايان‌نامه‌های س. شفقي (تبريز وحـوزه نفـوذ)، م، مـؤمني (ملايـر وحوزه پيراموني) ع، نظريان (اهر و روستاهاي اطراف)، ع، سعيدي (اسدآباد و حـوزه نفـوذ)، م، تـوفيقي

1. Von, Thunen
2. E, Losch
3. W, Christaller
4. Invirons Model
5. H. Bobek
6. W . Christaller
7. P. Englisah
8. M. Bonine
9. E, Ehlers
10 . J. Friedman
11. M. Bazin
12 . E .Wirth

Archive of SID

www.SID.ir

(روابط شهر مشهد با پیرامون)، ع، ابراهیم‌زاده (روابط شهر و روستا در زابل) و یك كتاب از علي اصغر رضواني (روابط متقابل شهر و روستا با تاكيد بر ايران) و چند مقاله مانند: م. سليماني (رابطه شهر و روستا در گرمسار)، ج، مكانيكي (شهر و روستا در بيرجند)، م. تقوايي (روابط متقابل شهر اردستان با مناطق روستائي)غ، جان قربان (روابط شهر و روستا در شهرستان شهرضا).... می‌باشد.

روش تحقيق: تحقيق حاضر از نظر ماهيت جزو تحقيقات توصيفي، تحليلي بوده داراي جنبه‌هاي بنيادي و كاربردي نيز هست.

اطلاعات وآمار مورد نياز با استفاده از روش كتابخانه‌اي و ميداني جمع‌آوري شده و جامعه آماري عمدتاً شامل سه شهر اصفهان، خوراسگان و رهنان و نيز روستاهاي دهستانهاي هفتگانه (قهاب-شماع قهاب جنوبي، جي، برا آن شمالي، براآن جنوبي و محمود آباد) مي‌باشد (نقشه شماره ۱).

بحث

در منطقه اصفهان وجود روستاهاي قديمي، قنوات متعدد، آبراهه‌ها، آسيابها، درختان تنومند همچنين برجهاي كبوتر، امامزاده‌ها، قبرستانها و غيره حكايت از رونق و سرزندگي روستاها دارد. چنانكه شهر اصفهان نيز متكي براين پسكرانه‌هاي فعال و مولد، از هزاران سال پيش موجوديت يافته، مركزيت اقتصادي (بازار)، سياسي، علمي، فرهنگي منطقه را به عهده داشته است.

روستاهاي منطقه مورد مطالعه در روند شكل‌گيری خود تاكنون در ارتباط با شهر اصفهان حداقل ۵ وضعيت به عبارت زير پيدا كرده است:

۱- تعدادي از روستاها به دليل نزديكي يا چسبيدگي به شهر اصفهان در شهر ادغام گرديده مانند: دستگرد، ابر، كردآباد، هفتون، مفت آباد، طراز آباد،كساره، كالادان، نصرآباد...

۲- بعضي به دليل نزديكي به صنايع بزرگ نقش كشاورزي آنها ضعيف و به بخش صنعت كشيده شده‌اند مانند: باغ ابريشم، يزدآباد، اصفهانك ، حسن‌آباد، محمودآباد، امين‌آباد، جفره،...

۳- بعضي روستاها با دسترسي به آب بيشتر با بهره‌گيري از جاذبه‌هاي بازار مصرف، به تهيه سبزی و فرآورده‌هاي پرمصرف مانند گوجه، كاهو، كلم، پياز، شويد، گل ...و امثالهم پرداختند (اين سري روستاها اكثراً حد فاصل شهر و محل صنايع بزرگ قرار داشتند) مانند: زيار، گورت، دارافشان، ممد، گارماسه جيلاب، عاشق‌آباد، دنبه.

Archive of SID

www.SID.ir

۴- بعضي با ازدياد جمعيت وگسترش فيزيكي واجتماعي تبديل به شهر گرديدند مانند: باغ‌ابريشم، درچه، قهدريجان، گلدشت، رهنان، كوشك ، اشترجان و...

۵- برخي ديگر به دلايلي از جمله فاصله زياد با شهر و صنايع منطقه، مشكل آب، محدويت زمين و كمي امكانات دست به مهاجرت زده عملاً تخليه گرديده، جذب ساير سكونتگاههاي شهري و روستايي گرديدند مانند ازوار، صحرا جوي والي، پيادان، حسن‌آباد، پيدان (از دهستان كراج). پيمار، تقي‌آباد، حجه‌آباد، سليمانيه، شاهنوي، دستگرد، مياندشت، همت‌آباد (از دهستان قهاب شمالي). حسن‌آباد، حسين آباد اعظم، حسين‌آباد گاريچي، حمام كهنه، صادق‌آباد، فروغ‌آباد، فضل‌آباد (از دهستان محمودآباد). اسدآباد، خيرآباد، صحرا باغ رستي، صحرا بمون، عباس‌آباد، قلعه توكان (از دهستان قهاب جنوبي) علي‌خاني، قلعه سراب، صحرا خياوان (از دهستان جي). خوم چي، صحرا زير برج، قلعه سرخي، مجيدآباد، محمودآباد و محمدآباد (از دهستان براآن شمالي) و قلعه سرخي و ... (از دهستان براآن جنوبي).

انواع روابط شهر و روستا در بخش مركزي شهرستان اصفهان

۱- فيزيكي

رابطه فيزيكي- فضايي بين شهر و روستا ملموس‌ترين و واقعي‌ترين رابطه‌ها است مدلهاي معروف مركز پيرامون، حوزه نفوذ، پسكرانه‌ها، شهر و حومه، اقمار و غيره و حتي مطالعات ناحيه‌اي، همه حكايت از رابطه فيزيكي- فضايي بين شهر و روستا دارد.

«يكپارچگي فضايي جوامع اساساً از روابط فيزيكي و از طريق شبكه‌هاي حمل و نقل طبيعي و شبكه‌هاي حمل و نقل انسان ساخت به وجود مي‌آيد». (شكويي، ۱۳۸۱ ص ۲۷۰) «استقرار شهر و روستا درگستره مناطق- همانند ماه و ستارگان جدا ناشدني شدند- و اتصال فيزيكي وهمجواري آنها و تأثير پذيري مشترك از پديده‌ها و عوارض طبيعي سرنوشت توامان و نقش آفريني وابسته آنها را مي‌رساند (زباري، ۱۳۷۸ ص ۷۹)».

در منطقه اصفهان زاينده‌رود علاوه بر عاملیت و ايجاد كنندگي و در واقع علت اصلي وجودي شهرها و روستاها، حلقه رابط مهم و تعيين‌كننده‌اي شهرها و روستاها است.

بخش جلگه‌اي اصفهان كه در امتداد رودخانه زاينده رود واقع است با ۴/۷ درصد از وسعت استان، ۷۶ درصد از جمعيت استان را داراست و در مقابل بخش دشتي كه نواحي شمال

Archive of SID

www.SID.ir

و شرق را در بر مي‌گيرد با ۸۶/۳ درصد وسعت خـاك، تنهـا ۱۶درصـد جمعيـت را در بـر دارد (بيك محمدي/۱۳۷۸ص۱۷۴).

«اصولاً راهها كه عيني‌ترين و شناخته شده‌ترين نوع رابطه فيزيكي بـين شـهرها و روسـتاها اسـت در اصفهان عموماً به پيروي و همراهي ايـن آبـراه و انـشعابات آن (مـادي‌هـا) شـكل گرفتـه و گـسترش يافته است (نقشه شماره ۲)».

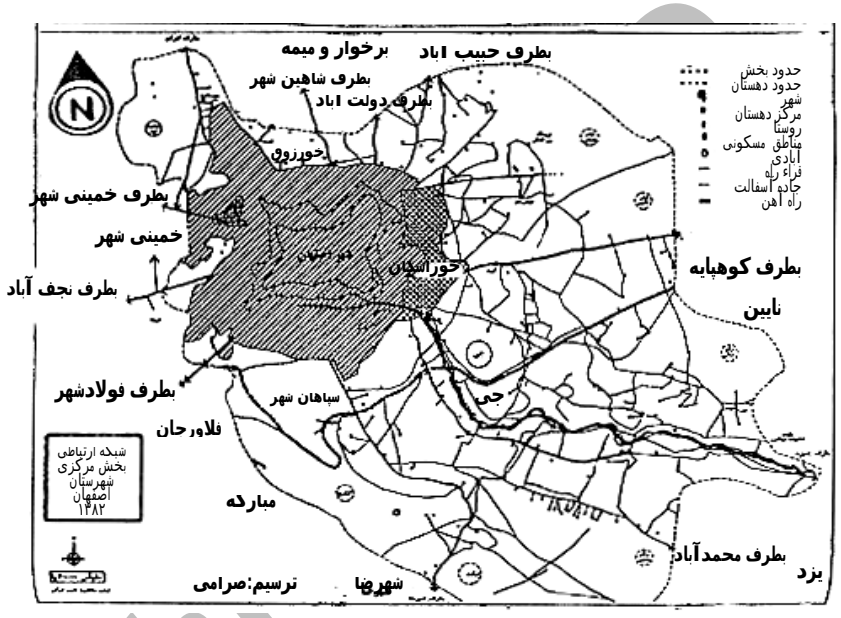

نقشه شماره ۲: راههای بخش مرکزی شهر اصفهان

جدول شماره ۲: محل تهيه و خريد مايحتاج ضروري غير روزانه خانواده‌هاي شهري و روستايي در بخش مركزي شهرستان اصفهان ۱۳۸۰

محل خدمات	پوشاك	اثاث منزل	ابزاركشاورزي	مصالح ساختماني	مواد اوليه صنايع دستي
اصفهان	۸۵%	۰/۸۸	۰/۸۰	۰/۶۵	۰/۵۵
خوراسگان	۰/۰۹	۰/۰۸	۰/۱۲	۰/۱۳	۰/۲۳
رهنان	۰/۰۳	۰/۰۳	۰/۱۳	۰/۰۷	۰/۰۴
روستاها	۰/۰۳	۰/۰۱	۰/۰۵	۰/۱۵	۰/۱۸
جمع بخش مركزي	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

ماخذ:مطالعات ميداني نگارنده

www.SID.ir

چنانکه از جدول شماره ۲ مشخص مي‌شود اکثريت تام معاملات و خريد ساکنين شهري و روستايي بخش مرکزي، از شهر اصفهان تامين مي‌شود و روستاها در اين مورد نقش بسيار کم و ضعيفي دارند.

۲- اقتصادي

تفاوت عملکرد بين شهر وروستا که شهر عمدتاً در بخشهاي دوم وسوم (صنعت - خدمات) و روستا در بخش اول (کشاورزي و زير مجموعه آن) فعاليت مي‌کند، ضرورت ارتباط شهر و روستا را بخصوص از جنبه‌هاي اقتصادي و تأمين معيشت و بازار مطرح مي‌نمايد.

هانس بوبك [1] رابطه اقتصادي بين شهر و روستا را يك طرفه و به نفع شهر مي‌داند. به اين معني که شهرها از منابع طبيعي و نيروي انساني روستاها بهره مي‌برند بدون آنکه آن را در روستا سرمايه‌گذاري نمايند، لذا رابطه اقتصادي يکطرفه، به نفع شهرها درجريان است (سعيدي، ۱۳۷۷ ص ۱۳۴): «رابطه سلطه از کوچکترين سطوح به نفع سطح بالاتر آغاز و به مادر شهرهاي جهاني خاتمه مي‌يابد (پل سنجر، ۱۳۵۸ صص۴۹-۴۸).

بسياري معتقدند شهرها مولود روستاها هستند. اضافه توليد محصولات کشاورزي در يك طرف و مهاجرت از روستا به شهر از طرف ديگر تا چند دهه پيش موجب گسترش شهرها و شهرنشيني بوده‌اند (طالب، ۱۳۷۳ ص ۹۱).

ولي گروهي از جمله پرفسور ويرث [2] برخلاف نظر بوبك اظهار مي‌دارد: «اين شهرها هستند که با خريد و مصرف محصولات و مواد اوليه کشاورزي و روستايي باعث رونق توليدات روستايي مي‌شوند و همچنين خدماتي را به روستاها ارائه مي‌دهند (سعيدي،۱۳۷۷ ص ۱۳۴)».

آنچه مشخص است اينکه امروزه تمرکز عمده فعاليتهاي اقتصادي وخدمات، بخصوص خدمات تخصصي در شهرها است، اصفهان نيز از اين بابت بارز و مسلط به حوزه نفوذ خود مي‌باشد، اين تمرکز و تسلط در مراحل بعدي مربوط به خوراسگان سپس رهنان آنگاه مراکز دهستانها مي‌باشد نمودی از اين پديده را ميتوان در خريد مردم حوزه نفوذ اصفهان مشاهده کرد.

1. H. Bobek
2 . E. Wirth

Archive of SID

www.SID.ir

جدول شماره ۳: تاثير برخي از جاذبه‌ها و دافعه‌ها بر مهاجرت در بخش مركزي شهرستان اصفهان ۱۳۷۹

ردیف	عوامل	تعداد	درصد
۱	كسب درآمد بيشتر	۸۱	۴۰/۵
۲	دسترسي به امكانات رفاهي وتفريحي	۳۲	۱۶
۳	تغيير شغل	۲۲	۱۱
۴	فاصله روستا تا شهر	۲۰	۱۰
۵	تشويق اقوام	۱۶	۸
۶	تحصيل فرزندان	۱۱	۵/۵
۷	دسترسي به كالاهاي دولتي	۱۰	۵
۸	ازدواج	۸	۴
	جمع	۲۰۰	۱۰۰

منبع : صرامي ۱۳۸۲ ص ۲۱۳

جدول شماره ۳ نيز حاكي از جاذبه‌هاي اساسي و تمركز فعاليتها بخصوص اقتصادي- رفاهي و تفريحي در شهر مي‌باشد، چنانكه جدول شماره چهار نيز به وضوح جاذبه‌هاي اقتصادي و اشتغال در شهر اصفهان را تاييد مي‌نمايد.

جدول شماره ۴ : دلايل مسافرت روزانه از دهستان برآآن شمالي به شهر اصفهان- بهار ۱۳۸۰

ردیف	موارد	تعداد	نسبت
۱	اشتغال	۶۹	۳۴/۵
۲	امور آموزشي	۳۴	۱۷
۳	امور تجاري	۳۰	۱۵
۴	تفريح	۱۹	۹/۵
۵	درمان	۱۹	۹/۵
۶	امور اداري	۸	۴
۷	مذهبي	۵	۲/۵
۸	ديدارفاميل	۴	۲
۹	نامشخص	۱۲	۶
	جمع	۲۰۰	۱۰۰

منبع: مطالعات ميداني نگارنده

از طريق مدل سون گودلند (Seven Godland) جغرافيدان سوئدي نيز شاخص مركزيت شهر اصفهان به خوبي مشخص مي‌شود:

Archive of SID

www.SID.ir

سازمانها، نهادها و مراکز خدمات رسانی در شهر اصفهان

سازمان وادارات حدود ۱۵۰۰ تعميرات حدود ۸۵۰۰ نهادها حدود ۳۰۰	شرکتها حدود ۲۵۰ مؤسسات اقتصادي‌حدود۴۵۰۰ بناگها حدود ۱۵۰۰	مراکز آموزشي حدود ۲۳۰۰ مراکز هنري حدود ۷۴۰ سایر خدمات (بهداشتي وغيره)۲۰۰۰	جمع خدمات ۲۳۹۵۰	جمع خرده فروشي حدود ۶۰۰۰۰

ماخذ :تعداد خدمات وخرده فروشي ها حاصل بررسي وتحقيق نگارنده است

شاخص مرکزیت شهر اصفهان =

$$\frac{D\times ۱۰۰}{f}=\frac{(R+S)\times ۱۰۰}{f}=\frac{\text{۱۰۰* خدمات+ خرده‌فروشی}}{\text{جمعیت شهر}}=\frac{۲۳۹۵۰+۶۰۰۰۰\times ۱۰۰}{۱۲۶۶۰۷۲}=\frac{۸۳۹۵۰۰۰}{۱۲۶۶۰۷۲}=۶/۶۳$$

در اين مدل اگر نتيجه، عدد ۳/۴ را نشان دهد، شهر بخشي از خرده فروشي و خدمات خود را روي ناحيه منعكس مي‌كند در نتيجه ميدان جاذبه و نفوذ روي پيرامون دارد و اگر از عدد ۶/۵ بالاتر رود مركز عمده ناحيه‌اي و مركزيت شديد و مسلط بر منطقه است (فريد ۱۳۸۰، ص ۱۷۸) چنانكه مشاهده مي‌شود حاصل اين فرمول براي شهر اصفهان عدد ۶/۶۳ را بدست مي‌دهد كه نشان دهنده مركزيت قوی شهر اصفهان در منطقه است.

۳- اجتماعي

جابجايي نيروي انساني از روستا به شهر كه عمدتاً فاقد تخصص و حتي سواد بوده مانند كارگران ساختماني و صنعتي و از شهر به روستا كه با سواد يا صاحب تخصص بوده مانند معلم، پزشك ، روحاني، محضردار و... و نيز مواردي روابط دو طرفه خويشاوندي، زيارت و سياحت در روستا يا شهر و انتقال آداب و رسوم، سليقه‌ها، الگوها... همه حاكي از روابط پوياي اجتماعي شهر وروستا مي‌باشد. اصولاً سكونتگاههاي شهري و روستايي امروزه نمي‌توانند منزوي، بسته و بدون رابطه‌ی با يكديگر باشند. «از نظر جغرافيايي مطالعه شهر منحصر به محدوده خود شهر نيست چرا كه شهر با پيرامون خود، با روستاهاي اطراف و شهرهاي ديگر ناحيه‌اي كه در آن تكوين يافته است، پيوند جغرافيايي محكمي دارد و هر عاملي كه بر توسعه اقتصادي و اجتماعي نابرابر نواحي جغرافيايي بيانجامد بازتاب آن را در چشم انداز جغرافيايي شهرها و رشد ناهمگون آنها ميتوان يافت (فريد، ۱۳۸۱ ص ۴۴۳).

Archive of SID

www.SID.ir

مهاجرتها نيز كه در شرايط حاضر اغلب از روستا به شهر بوده وجهي از رابطه اجتماعي است چنانكه در منطقه مورد مطالعه باعث شده جمعيت مطلق و نسبت شهرنشيني و تمركز جمعيتي شهر اصفهان طي نيم قرن اخير به شدت بالا رود.

جدول شماره ۵: دوره‌هاي مختلف و تغييرات جمعيتي شهر اصفهان (۱۳۱۹- ۱۳۸۱)

میزان جمعیت							نرخ رشد			
۱۳۱۹	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۱۹-۳۵	۳۵/۴۵	۴۵/۵۵	۵۵/۶۵	۶۵/۷۵
۲۴۰۵۹۸	۲۵۴۷۰۸	۴۲۴۰۴۵	۶۶۱۵۱۰	۹۸۶۷۵۳	۱۲۶۶۰۷۲	۰/۳۵	۴/۹۸	۴/۳۷	۳/۹۴	۲/۵۲

منبع: آمار نامه‌هاي استاني اصفهان سنوات مختلف صفحات مختلف

علت رشد شديد سالهاي ۴۵-۱۳۳۵ (حدود ۵درصد) غير از عوامل مثبت طبيعي، بيشتر تأثيرات اصلاحات ارضي و نيز ايجاد ذوب‌آهن در اصفهان مي‌باشد. در سالهاي ۶۵-۱۳۵۵ نيز به دليل پيروزي انقلاب اسلامي، جنگ تحميلي، ورود افاغنه و عراقي‌ها بر جمعيت شهر اصفهان به شدت افزوده شد. در سالهاي ۷۵- ۱۳۶۵ نيز بيشتر به خاطر مهاجرت از روستاها و شهرهاي كوچك و مياني و ... بر جمعيت و وسعت شهر اصفهان افزوده شد (نقشه شماره ۳).

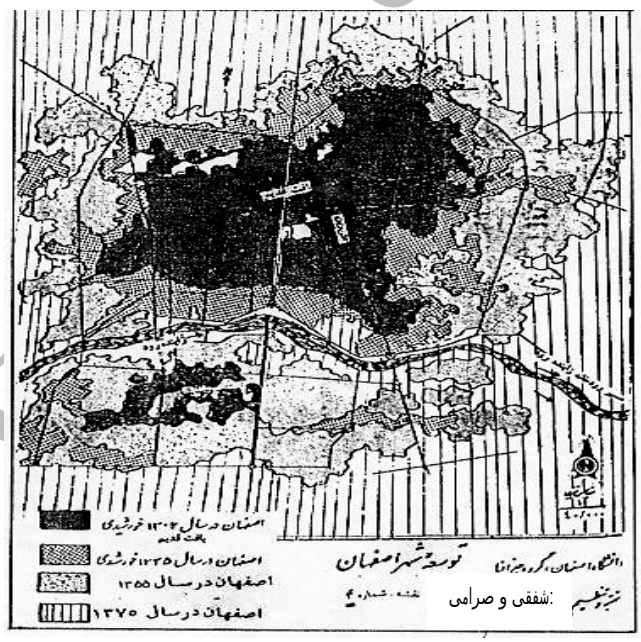

Archive of SID

www.SID.ir

نقشه شماره ۳

جدول شماره ۶ نمونه وابستگي شديد اقتصادي و شغلي مهاجرين روستابي به شهر را مي‌رساند كه عمدتاً جذب مشاغل ساده و غير رسمي مي‌شوند.

جدول شماره ۶ : فعاليتهاي شغلي مهاجرين روزانه منطقه قهاب به اصفهان ۱۳۸۰

ردیف	نوع فعالیت	تعداد	نسبت
۱	مشاغل ساده شركتها و ادارات	۳۷	۰/۲۵
۲	مشاغل غير رسمي	۳۵	۰/۲۳
۳	كارگر ساختماني	۳۱	۰/۲۱
۴	صنايع	۲۶	۰/۱۷
۵	متفرقه	۲۱	۰/۱۴
	جمع كل	۱۵۰	۱۰۰

منبع: صرامي/ ۱۳۸۲ ص ۲٦۸

پيرامون رابطه اجتماعي شهر و روستا به چند نكته ديگر اشاره مي‌كنيم:

۱- شهرهاي كوچك و شهرهاي مياني به عنوان مكان مركزي بيشترين روابط را با سكونتگاههاي روستايي حوزه نفوذ خود برقرار مي‌سازد (مانند خوراسگان). از اين رو سكونتگاههاي روستايي ضمن ارتباط فيزيكي و اقتصادي با شهرهاي كوچك و مياني، وابستگي‌هاي اجتماعي پايدار نيز دارد.

۲- جامعه شناسان ده را گنج پنهان و گهواره فرهنگ ملي دانسته، معتقدند فرهنگ ملي ايران در دهكده‌هاي ايران پايه‌ريزي شده و هنوز هم آثاري از داستانهاي اساطيري ايران را در فرهنگهاي آنها ميتوان يافت. «دهكده‌ها، گنجي بزرگ از آثار فرهنگي ايران را در خود محفوظ نگاهداشته‌اند» (خسروي/ ۱۳۷۲، ص ۳۵).

۳- همان محققين در مقابل، شهر را گهواره نوآوري مي‌دانند كه فرآيندي است توام با آموزش (خسروي ۱۳۷۲، ص ۳۰) و عليرغم توانمندي هر دو سكونتگاه در بيشتر دوره‌هاي تاريخي همواره شهر بر ده سلطه سياسي داشته است.

Archive of SID

www.SID.ir

۴- فرهنگي

مسائل فرهنگي از دير باز يكي از وجوه ارتباط شهر و روستا بوده كه بيشتر جنبه مذهبي و بعدها آموزشي داشته و بالاخره مساله برخورد سنت (عمدتاً در روستا) و صنعت (عمدتاً در شهر) مطرح مي‌گردد.

بسياري از علماي مذهبي ريشه روستايي داشته در شهر با امكانات شبانه‌روزي مدارس علميه ساكن شده، به تحصيل پرداخته و پايان هفته و ايام ويژه (رمضان و محرم و صفر) به روستا می‌رفتند و بالاخره پس از اتمام تحصيلات به روستا بازگشته‌اند، بعضاً نيز در شهر ساكن شده عملاً نوعي ارتباط فرهنگي باسكونتگاههاي روستايي و شهري را در ابعاد مختلف باعث مي‌شوند.

همچنين در نيم قرن اخير اكثر معلمين مدارس روستايي، شهري بوده كه جهت تعليم و تربيت به روستاها اعزام و با دخالت در ديگر مسايل روستا، نوعي رابطه فرهنگي بين شهر و روستا برقرار می‌كنند، اينان دست آوردهاي شهري را به روستا منتقل و صداقت، صراحت و عاطفه روستايي را گرفته در شهر رواج می‌دهند.

«بازتاب پديده اتوماسيون در سكونتگاههاي روستايي به صورت تغيير شكل ظاهري خانه‌هاي روستايي به گونه‌اي كه قابليت پذيرش ماشين و فرهنگ جديد ماشيني را داشته باشد تجلي كرد، به طوري كه در بعضي از روستاها مورفولوژي ده به كلي تغيير شكل يافت: خانه‌هاي خشت و گلي تبديل به ساختمانهاي آجري، آهني يا بتوني شد براي پذيرش وسايل نقليه موتوري درهاي ورودي آهني جايگزين شد. كوچه‌هاي باريك روستا ناگريز به پهن شدن و ناچار به پذيرش عوارض ناشي از ورود ماشين به روستا گرديد (نبي‌زاده، ۱۳۷۳، صص۲۲۷-۲۲۶).

شركت روستاييان در مراسم مذهبي- سياسي (نماز جمعه، دعاها، راهپيمايیها...) كه عمدتاً در شهر برگزار مي‌شود و نيز علاقه شهريان به مراسم سنتي عروسي‌ها و عزاداريها و نيز گردشگاههاي طبيعي روستا همچنين سفرهاي زيارتي هر كدام به مرقدهاي مقدس امامها در شهر و امامزاده‌ها در روستا، همه وجوه مختلف و نوعي رابطه‌ي با سابقه فرهنگي است كه پيوند شهر و روستا را استمرار و تقويت نموده است. در شهر اصفهان و نيز روستاهاي تابعه دهها امام زاده و مرقد و زيارتگاه است كه موجبات ارتباط مستمر فرهنگي- زيارتي بين شهر و روستا را فراهم آورده است.

Archive of SID

www.SID.ir

۵- سياسي

ارتباط سياسي بيشتر مربوط به وابستگي‌هاي اداري روستاها به ترتيب با دهستان، بخش، شهرستان و استان مي‌باشد. روستاها -كه عملاً كوچكترين واحد سياسي كشور هستند- اين ارتباط را با سطوح بالاتر داشته وجود نهادهاي سياسي، امنيتي، نظامي، انتظامي، حتي مدرسه، كتابخانه و شركتهاي تعاوني، دفاتر جهاد سازندگي و غيره همه رگه‌هاي ارتباط سياسي سكونتگاههاي روستايي با شهرها و كل كشور است.

روستاها در طول تاريخ همواره تشكيل دهنده عمده نيروي نظامي دفاعي كشور و فراهم آورنده نياز غذايي مردم بوده است، كشاورزان و رعايا عليرغم مشكلات و محروميت‌ها، نيروي بالقوه و خاموشي بوده است كه مي‌توانستند عليه مستبدان و حاكمان مشكل ايجاد كنند. چنانكه در اين رابطه انجام اصلاحات ارضي نوعي جلب رضايت روستاييان و پيشگيري از وقوع يك حادثه و بحران سياسي بوده است.

نتيجه‌گيري و پيشنهاد

در يك جمع‌بندي شهرها، خاصه شهر اصفهان از امكانات طبيعي انساني موجود بهره بيشتري گرفته، بر عكس روستاها بخصوص طي چند دهه اخير با مشكلات، محروميت‌ها و تنگناهاي فراواني روبرو بوده تا حدي كه در موارد زيادي تخليه و به شهر مهاجرت كرده‌اند شهرها زمينه پذيرش صحيح همه اين تازه واردان را نداشته ، صنايع نيز كارايي مورد انتظار و واقعي را در جلب و جذب مازاد جمعيت روستايي و حركت از بخش كشاورزي به صنعت ندارند. در اينجا است كه تباين بين شهر و روستا مشخص و بين نقاط روستايي و شهري مخصوصاً شهر اصفهان ارتباط دو طرفه متعادل و در راستاي توسعه برقرار نمي باشد ، شهر اصفهان داراي همه گونه امتيازي بوده و برخلاف گذشته، چندان چشم به روستاهاي خود ندوخته است، در حاليكه روستاها يا شمايل شهري بخود گرفته يا همچنان چشم به امكانات و توانمنديهاي اين شهر دوخته‌اند (به جدول‌هاي شماره ۲، ۳، ۴، ۷ مراجعه شود).

Archive of SID

www.SID.ir

جدول شماره ۷: انواع و نسبت روابط (نامتعادل) بین شهر و روستا در بخش مرکزي شهرستان اصفهان سال ۱۳۸۰

ردیف	نوع رابطه	نسبت رابطه روستاها به شهر اصفهان	نسبت رابطه شهر اصفهان با روستاها
۱	اقتصادي	۰/۴۰	۰/۲۱
۲	آموزشي	۰/۱۳	۰/۰۳
۳	تفريحي	۰/۱۳	۰/۴۴
۴	سياسي- اداري	۰/۱۱	۰/۰۴
۵	بهداشتي	۰/۰۹	۰/۰۵
۶	اجتماعي	۰/۰۷	۰/۱۱
۷	مذهبي	۰/۰۳	۰/۰۳
۸	متفرقه	۰/۰۴	۰/۰۹
جمع		۰/۱۰۰	۰/۱۰۰

منبع : مطالعات ميداني و گمانه زنهاي نگارنده

جدول شماره ۷ حاکي از وابستگي شديد روستاها به شهر و ارتباط اکثراً يك طرفه و نامتعادل بين آنها است مثلاً رديف ۲ (رابطه آموزشي) حاکي از آنستکه ۱۳/ ۰رابطه و رفت و آمدهاي روستاييان به اصفهان براي امور آموزشي است از طرف ديگر ۰/۰۳ رابطه آموزشي شهر اصفهان با روستاها نيز به معني رفت و آمدهاي معلمان و مربيان از شهر به روستاها است يعني نزديك به تمامي امکانات آموزشي عملاً در اختيار شهر است. بنابراين سوال اصلي تحقيق چنين پاسخ داده مي‌شود که رابطه شهر و روستا در بخش مرکزي شهرستان اصفهان متعادل و متناسب نبوده و در راستاي توسعه نيست و روند کار، همچنان در مسير تقويت شهر و تضعيف روستا مي‌باشد.

از اين روست که مطالعات مجرد شهري يا روستايي علمي و واقعي نبوده بايستي آنها را همزمان و در ارتباط با يکديگر مطالعه کرد[۱].

دکتر مومني در اين رابطه مي‌نويسد: از آنجايي که شهر و حوزه روستايي آن دو پاره يا دو جزء اصلي از يك کل و هستي بهم پيوسته‌اي را تشکيل مي‌دهند بايد که برنامه‌ريزي توسعه شهر و منطقه با هم نگريسته شوند و نه بي هم، و تاثيرات متقابل شهر و حوزه روستايي مدنظر قرار گيرد.

۱- هر چند به قول دکتر شکوئي بايد قبل از هر چيز توجه داشته باشيم که « هر گونه اقدامي در جهت ايجاد تعادل در فضاي ناحيه اي بايد از اصلاح سياستهاي توسعه اقتصادي اجتماعي و فضايي کل کشور آغاز شود (شکوئي و زنگنه ۱۳۸۲ ، ص ۲۳).

Archive of SID

www.SID.ir

(مومني، ۱۳۷۷، ص ۲۹۵) با اين كار مي‌توانيم عملاً روستاها را نيز در ارتباط متوازن با شهرها سامان بدهيم. ميسرا[1] در همين رابطه پيشنهاد مي‌كند: «اجزاي روند توسعه مي‌بايد آن چنان پيوسته باشند كه شهر نشيني موجب توسعه روستاها گشته و پيشرفت روستاها پشتيبان توسعه شهرها شود. تلاقي اين دو فرآيند مي‌بايد منجر به شرايطي گردد كه در آن شكاف بين ناحيه‌هاي شهري و روستايي از نظر درآمد، بازدهي، خدمات اجتماعي و كيفيت زندگي كاهش يابد ... و ضروري است از توسعه‌اي كه متضمن جدايي پيشرفت شهر و روستا از هم مي‌گردد دوري شود (ميسرا، ۱۳۶۶، ص ۱۸).

طبیعی است که در اصلاح ارتباط شهر و روستا عوامل بی‌شماری دخیل است که باید اصلاح شود. در ادامه این مبحث تنها به چند مورد کلی و اساسی در زمینه رابطه شهر اصفهان و روستاهای حوزه نفوذ آن اشاره می‌کنیم:

- با توجه به اهميت كشاورزي و نيز ضرورت توسعه صنعتي بايستي در طرحهاي جامع منطقه‌اي صنعت و كشاورزي را با هم و در ارتباط با يكديگر بررسي و قطبهاي صنعتي و كشاورزي را با محوريت زاينده‌رود جهت حفظ تعادل منطقه‌اي و پايداري‌هاي زيست‌محيطي در راستاي تكميل و تقويت همديگر تنظيم كرد همچنين با تاكيد بر حفاظت و تقويت وجه توليد كشاورزي روستا، صنعتي كردن مناسب (صنايع كوچك و كارگاهي) آنرا نيز پيگيري كرد.

- و يا در زمينه ديگر با توجه به اينكه تمركز زدايي جمعيت (از شهرها بخصوص اصفهان) و حفظ تعادل فضاهاي كاري، سكونتي، روستايي و شهري. عملاً كمكي به توسعه منطقه و حفظ حوزه‌هاي روستايي و تعادل بخشي به نظام اسكان و بالاخره توسعه پايدار مي‌كند لذا بايد طرحي انديشيد كه از حدود ۱/۷۰۰/۰۰۰ نفر جمعيت منطقه كه فعلاً (سال ۱۳۸۲) بيش از ۱/۵۰۰/۰۰۰ نفر آنها در شهرها (اصفهان ، خوراسگان و رهنان) ساكن هستند حداقل بقيه آنها يعني ۲۰۰/۰۰۰ نفر در مناطق روستايي بخش مركزي ساكن و بخصوص اشتغال داشته باشند.

- تقسيمات سياسي استان بخصوص شهرستان و بخش، مبناي دقيق علمي نداشته قراردادي است عجولانه. لذا ضرورت دارد با بررسي‌هاي كارشناسي بر مبناي اصول محيطي، با لحاظ كردن مسايل انساني، اقتصادي و فرهنگي و امكانات و ارتباطات بيشتر با روستاها و بين روستاها

1. R, P. Misra

Archive of SID

www.SID.ir

(بخصوص بازنگري روي مرزبندي‌ها، تعيين علمي مراكز دهستان، حوزه‌هاي نفوذ و نيز پسكرانه‌ها) تغييرات اساسي و اصلاحي صورت گيرد.

- جاده‌هاي روستايي كه حامل و عامل اصلي پيوندهاي اقتصادي- اجتماعي و نيز تامينات، كالا، خدمات و نيروي انساني شهرها و روستاها هستند، تعريض و گسترش يابند و سروبسهاي حمل و نقل مسافر و كالا و ارتباطات و مخابرات حتي المقدور با تشويق و حمايت بخشهاي خصوصي و تعاوني همه نقاط روستايي را به يكديگر و بخصوص به مراكز دهستان، بخش و شهرها و غيره پيوند دهد.

امكانات و خدمات اقتصادي، رفاهي، آموزشي، بهداشتي و تفريحي روستاها را به كمك و حمايت دولت از طريق بخشهاي خصوصي و بخصوص تعاوني‌هاي (تك منظوره و چند منظوره) با شراكت و دخالت خود روستاييان گسترش دهيم.

Archive of SID

www.SID.ir

منابع

۱- اهلرس، اکارت، ایران: شهر، روستا، عشایر، عباس سعیدي، منشي، تهران، ۱۳۸۰.

۲- بیك محمدي، حسن، تحلیل جغرافیایي تغییرات جمعیت استان اصفهان و آثار آن بر نظام شبکه شهري، پایان نامه دوره دکتري جغرافیا دانشگاه اصفهان، ۱۳۷۸.

۳- پل سینجر،اقتصاد سیاسي شهر نشیني، م بیدهندي و ف، حساميان، نشر ایران، تهران، ۱۳۵۸.

۴- حسیني ابري، سید حسن،کد خدا ، فصلنامه تحقیقات جغرافیایي، شماره ۶۰، مشهد، ۱۳۸۰.

۵- حسیني ابري، سید حسن، اصفهان باغ شهرصفویه، مجموعه مقالات همایش اصفهان و صفویه (اسفند ۱۳۸۰)، دانشگاه اصفهان، ۱۳۸۱.

۶- خسروي، خسرو، جامعه شناسي ده در ایران، نشر دانشگاهي، تهران، ۱۳۷۲.

۷- رباني، رسول، جامعه‌شناسي شهري، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ۱۳۸۱.

۸- زیاري، کرامت، برنامه ریزي شهرهاي جدید، سمت، تهران، ۱۳۷۸.

۹- سازمان مدیریت و برنامه‌ریزي، سرشماري نفوس و مسکن شهرستان اصفهان، ۱۳۷۵، تهران، ۱۳۷۶.

۱۰- سعیدي، عباس، مباني جغرافیایي روستائي، سمت، تهران، ۱۳۷۷.

۱۱- شکوئي، حسین، دیدگاههاي نو در جغرافیاي شهري، سمت، تهران، ۱۳۸۱.

۱۲- شکوئي، حسین و زنگنه یعقوب، تحلیل تحولات بازار نیروي کار شهرهاي میانه کشور، فصلنامه تحقیقات جغرافیایي، شماره ۶۸، بهار ۱۳۸۲.

۱۳- صرامي، حسین، علیتهاي محیطي در روابط شهر و روستا پایان نامه دکتري جغرافیا دانشگاه اصفهان، اصفهان، ۱۳۸۲.

۱۴- صرامي، حسین، بررسیهاي میداني.

۱۵- طالب، مهدي، مسائل و موانع جامعه‌شناختي توسعه روستایي در ایران، نامه علوم اجتماعي، شماره ۷، زمستان ۱۳۷۳.

۱۶- فرید، ید الله، جغرافیا و شهرشناسي، دانشگاه تبریز، تبریز، ۱۳۸۱.

۱۷- فرید، یدالله، روش تحقیق شهر و روستا، دانشگاه تبریز، تبریز، ۱۳۸۰.

۱۸- ورهرام غلامرضا، جغرافیاي تاریخي زاینده‌رود، فصلنامه تحقیقات جغرافیایي، شماره ۱۷، ۱۳۶۹.

۱۹- مومني، مصطفي، پایگاه علم جغرافیا در ایران، ج ۱، فرهنگستان علوم جمهوري اسلامي ایران، تهران، ۱۳۷۷.

Archive of SID

www.SID.ir

۲۰- ميسرا، رامشور پراساد، برداشتي نو از توسعه، گزيده مسائل اقتصادي اجتماعي، شماره ۴۶، سازمان برنامه و بودجه (مديريت و برنامه‌ريزي)، تهران، ۱۳۶۶.
۲۱- نبي‌زاده، محمد، خردي و پراكندگي زمينهاي زراعي، فصلنامه علوم اجتماعي، شماره ۶-۵، ۱۳۷۳.

Archive of SID

www.SID.ir